

La importància de la memòria

RAMON MONTON

Nosaltres seríem la generació formada intel·lectualment amb la República i l'autonomia. Seríem una generació imaginativa, com la del modernisme, i de l'obra ben feta, com la del Noucentisme. La generació que aconseguiria la independència de Catalunya. *Josep Benet*

Qui no ve d'enlloc tampoc no va enlloc. *Núria Cadenes*

De la mateixa manera que una persona que té poca estima de si mateixa adquireix una mentalitat servil o arrogant, així un poble que no té orgull nacional només pot ser un poble d'esclaus o de clients que es transformen en opressors cruels dels més febles. *Mauricio Viroli*

Sense un sentit de pertinença a una nació, difícilment es poden suportar els deures que imposa la ciutadania democràtica. *Albert Balcells*

Per a què serveix la memòria, el record i l'homenatge de la vida i l'obra dels nostres avantpassats, dels qui establiren les bases del nostre present? ¿No ens ajuden a conservar la identitat, a continuar sabent qui som i d'on venim, per què som allò que som i no una altra cosa? El respecte pel patrimoni en sentit ampli (allò que en francès i anglès es coneix com a *heritage*) és un dels signes identificadors de les nacions civilitzades¹. En canvi, la cultura de l'enderroc, l'especulació sense control i la modernització compulsiva són estigmes del nou ric i de les cultures devastades, del provincianisme i l'acomplexament de qui ha perdut l'autoestima i el respecte per si mateix. En el nostre cas, la memòria ens fa immunes a les mentides dels qui fa segles que volen destruir-nos, i els llocs de memòria són sovint una denúncia sagnant de les seves falsedats. Per això hi ha tanta fam d'història i de mites² i les revistes i llibres d'història tenen bon acolliment entre un públic que vol compensar l'acció

de segles de promoció interessada de la desmemòria, de destruccions i reconstruccions, d'intents d'aniquilació i de nous començaments. A nivell individual, podem exemplificar el dramatisme de la desmemòria en la malaltia degenerativa d'Alzheimer.

Tornant de les vacances de Setmana Santa vaig anar a Ripoll i, després de passejar-me per la desolació del Reial Monestir de Santa Maria, de veure la tomba moderna i sense ornaments de Guifre el Pelós (inaugurada l'any 1982) i la làpida sense despulles de Ramon Berenguer IV³, vaig pensar: «A més d'autovies, aigua i trens puntuals, el que els catalans necessitem són més sarcòfags!» I, poc després d'arribar a casa, per un atzar afortunat, em vaig assabentar de l'existència d'un llibre sobre els llocs de memòria dels catalans⁴.

Llocs de memòria

Els llocs de memòria són espais o monuments dotats de capacitat commemorativa, al voltant dels quals giren rituals civils de contingut polític en què

el passat legitima la identitat col·lectiva, mentre que la memòria és l'«imaginari del passat col·lectiu que ens ha estat transmès i [...] dóna identitat compartida com un dels elements bàsics de cohesió social». La memòria «comporta la commemoració activa amb significat polític i la codificació d'un cos simbòlic [...] propi que actua com a instrument de mobilització, d'alliçonament, d'identificació i de visibilitat pública del grup»⁵. Els llocs de memòria dels catalans són els que «configuren de manera global la memòria identitària dels catalans com a poble»⁶. Queda clar, doncs, que la memòria alimenta la identitat⁷ i que la identitat genera cohesió social. En les nostres circumstàncies actuals, amb les migracions internes provocades pel caos especulatiu i el flux de desarrelats que produeix⁸ i, sobretot, amb l'elevat nombre d'immigrants que han vingut a establir-se entre nosaltres, la cohesió social no és un tema menor, i no es pot aconseguir solament amb més benestar material, com pretenen els nostres

1. També ho és en les anomenades societats tradicionals.

2. Vegeu, per exemple, Magí Sunyer, *Els mites nacionals catalans*, Eumo, Vic 2006.

3. La tomba va ser profanada en 1835 i els ossos del pobre comte-rei foren cremats.

4. Albert Balcells, *Llocs de memòria dels catalans*, Proa, Barcelona 2008.

5. Albert Balcells, *Op. cit.*, p. 7.

6. *Op. cit.*, p. 39.

7. Identitat: «Conjunt de característiques que fan que una persona o una comunitat sigui ella mateixa i mantingui la seva personalitat» (Albert Balcells, *Ibid.*).

8. En moltes de les nostres ciutats assistim a una espectacular substitució poblacional i arquitectònica: on abans hi havia tallers i cases petites amb pati o eixida i una població autòctona obrera i menestral (els nostres avis, pares i oncles), ara hi ha pisos a preus desorbitats, habitats per «marciàns».

governants⁹. Ja advertia Salvador Cardús que és «la identitat nacional la que té per objectiu fer possible la cohesió bàsica sobre la qual, després, es pot governar. [...] No sé si hi ha possibilitat de governar amb fets i sense paraules, però certament *un país que tingués una identitat feble –és a dir, que tingués dificultats per autoidentificar-se com a nació, que s'anés disgregant– seria un país ingovernable*»¹⁰.

Les identitats col·lectives van molt lligades a la consciència dels límits territorials (per això repetim «de Salses a Guardamar i de Fraga a Maó»: per no oblidar *quina és la nació*) i a la mediació polític-social que manipula, genera o provoca la dissolució d'aquestes identitats. En podem posar exemples: Guifre el Pelós i Jaume el Conqueridor són personatges històrics indubtablement *generadors* d'identitat, pel seu paper de fundadors; els nostres prohoms de la Renaixença o persones com Josep Benet en són *recuperadors*; en l'altre extrem, Francisco Franco o Francisco Camps són agents *manipuladors* i *dissolvents* de la nostra identitat, com ho fou el desmembrament provincial de la nostra nació l'any 1833. Per això –diu Balcells– tota història és contemporània (condiciona enormement el present col·lectiu) i, quan commemorem un fet, fem un exercici de **memòria selectiva**, ja que el considerem *significatiu per al present*. Per què celebrem el vuitè centenari del naixement de Jaume I? Perquè és el pare de la nació que abasta les nostres fronteres lingüístiques, els límits geogràfics que separen el «nosaltres» dels «altres». Significativament, a Aragó no commemoren aquest «rei d'Aragó». A València, els actes han tingut un caire franquista: una celebració descontextualitzada (obviant que el rei era català) d'exaltació d'un monarca *hispanic* que

va fundar el Regne de València, suposo que per oferir més glòries a Espanya¹¹. A Catalunya, el programa oficial és de moment força limitat i fet com per compromís. En un debat sobre Jaume I organitzat el 2 d'abril a la Pedrera per la revista *Serra d'Or*¹², l'investigador Stefano M. Cingolani es preguntava per què, malgrat la indubtable popularitat de Jaume I (va ser votat com el personatge històric preferit per l'audiència del programa de TV3 *El favorit*, de Toni Soler), no es fa quasi res a nivell institucional¹³ (publicacions, congressos, etc.). Només les Illes semblen haver estat a l'alçada de les circumstàncies.

La història es repeteix

En aquest món postmodern patim l'amenaça alienadora de «la imposició d'un futurisme implacable, sense passat i, per tant, sense identitat»¹⁴, en què les polítiques fomentadores de l'amnèsia col·lectiva i el desarrelament incrementen el «conformisme escèptic d'una opinió pública desinformada»¹⁵. Això ens col·loca davant una paradoxa: si sense passat no hi ha identitat, sense identitat quin futur pot haver-hi? Interrogants com aquest formen la base de les reflexions del sociòleg Zygmunt Bauman¹⁶. El coneixement de la història serveix per a tenir perspectiva més enllà del presentisme idiotitzant, i ens permet prendre consciència de la necessitat de sortir del cercle viciós en què ens hem instal·lat, com rucs que giren a l'entorn d'una sínia, perquè, si no aprenem res de la història, ens condemnem a repetir-la. Fixem-nos-hi:

— Entre 1848 i 1868 funcionà una Junta de Carreteres de Catalunya, formada per les quatre diputacions, que s'encarregà de construir les carreteres que l'Estat no feia¹⁷,

finançant-les, naturalment, amb un recàrrec als impostos;

- L'any 1898, just abans del Tancament de Caixes, els catalans ja reclamàvem el concert econòmic;
- La Diputació de Barcelona va haver de pagar part del Palau de Justícia, que era de l'Estat, per poder tornar a disposar del Palau de la Generalitat en 1908;
- L'any 1917, quan la Lliga entrà en el Govern espanyol, ja es parlava de garantir la «governabilitat d'Espanya», i l'any 1932, en començar el debat parlamentari a Madrid sobre l'Estatut català, ja es va organitzar una campanya contra els productes catalans;
- El 24 d'abril de 1932 va haver-hi una manifestació a favor de l'Estatut sense retalls;
- ¿Hi ha gaire diferència entre les multes franquistes i les de Francisco Camps a Acció Cultural del País Valencià o les fiances imposades per un jutge de l'Audiència *Nacional* a uns joves de Girona per actes contra el rei d'Espanya, als quals han embargat el cotxe o el sou?

Pactes de silenci: l'enginyeria del consens

Al marge de la tendència global a una homogeneïtzació que vol condemnar-nos al paper de consumidors acrítics en una uniformitat que perjudica les llengües i cultures de demografia menor, sobretot si no comptem amb el suport actiu d'un Estat¹⁸, no em cansaré mai d'insistir en el paper continuador de la tasca genocida del franquisme que va tenir la Transició. Les elits d'aquesta no tan modèlica Transició, observa Balcells, van consumir un pacte de silenci que diluï el pes de la història en la vida quotidiana, al qual

9. Si bé la realitat els desmenteix i cada cop hi ha més malestar material, com a conseqüència d'una política d'espoli sistemàtic aplicada amb criteris identitaris: nosaltres paguem més i rebem menys perquè som catalans. D'altra banda, «la disjuntiva entre polítiques socials i preocupació per la identitat és falsa. [...] Sense un projecte en comú, les polítiques socials no són suficients per a integrar els qui han immigrat al país on esperen tenir mitjans de millora personal» (Albert Balcells, *Op. cit.*, p. 10).

10. Salvador Cardús, «Disgregació política», *Avui*, 4-4-2008. El subratllat és meu.

11. Sobre l'acte commemoratiu oficial celebrat a Poblet el 30 de març, el cronista Desclot escrivia («Bona mata, la nostra», *Avui*, 1-4-2008): «El president de la Generalitat valenciana va decidir diumenge no acudir a Poblet. Allà s'hauria trobat que la porta del monestir és un precedent de les portes de Serrans de València. Certificat d'identitat catalana. No ho hauria suportat.»

12. «Jaume I, mite de la tribu i realitat històrica.»

13. Es veu que la «societat civil» ha de continuar fent una tasca substitutòria

i dels actes no estrictament protocol·laris se n'han d'encarregar la revista *Serra d'Or*, la Fundació Lull, etc. Deu ser cert, com va dir Toni Soler en el mateix debat, que «s'ho han gastat tot en l'Any Rodoreda?»

14. Albert Balcells, *Op. cit.*, p. 11.

15. *Op. cit.*, p. 15.

16. Vegeu *Vida líquida* i altres títols de l'autor.

17. Com diríem en català, «si vols anar ben servit, fes-te tu mateix el llit».

18. Com subratlla Balcells, «El problema a Catalunya ha estat i és la lluita per la representació simbòlica de la nacionalitat reivindicada i no reconeguda per l'Estat espanyol i perquè dues identitats coexisteixen al mateix territori» (*Op. cit.*, pp. 45-46). La memòria espanyola podria ofegar la memòria catalana amb una potent política commemorativa; en efecte: «La Generalitat no compta amb res comparable a una Sociedad Española de Conmemoraciones Culturales, dotada públicament d'un pressupost superior al de tot el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya» (*Op. cit.*, p. 44).

es va afegir l'estratègia de modernització intencionadament cosmopolita que acompanyà els Jocs Olímpics del 1992, un mite reeixit en l'enginyeria del consens. La mitologia globalitzadora heretada dels Jocs Olímpics va contribuir a anul·lar la memòria col·lectiva i a dissoldre la història de Barcelona en el mite. «Al sacrifici de la memòria històrica per la Transició¹⁹, s'hi va sumar [...] la imatge olímpica d'una ciutat situada en el mapa de les multinacionals i aliena al passat»²⁰. Els socialistes, des de l'Ajuntament de Barcelona, han promogut una Barcelona asèptica, de disseny, al marge de la història i de Catalunya, com una *identitat alternativa* contraposada a la catalana, com ja feia el franquisme, i pràcticament les úniques efemèrides que commemoren són les *olímpiques* i els aniversaris de les majories absolutes del PSOE, fins i tot mentre Catalunya s'enfonsa en el caos de les infraestructures. Héctor López Bofill denunciava aquesta tèrbola continuïtat franquista en un article sobre el *porciolisme* de Pasqual Maragall:

En l'entrevista prèvia a la concessió del guardó [de Català de l'Any], Maragall no va tenir cap problema a reconèixer que ell havia tingut en estima Porcioles, en l'administració del qual havia treballat, i va recordar com l'any 1982 va accedir a l'alcaldia després que Narcís Serra fos nomenat ministre de Defensa²¹ com a premi a l'èxit d'organització del *Día de las Fuerzas Armadas* celebrat aquell mateix any a Barcelona. Sens dubte deu voler dir alguna cosa que un futur president de la Generalitat hagués estat treballant en l'administració de Porcioles mentre Franco declarava estats d'excepció el 1969²².

Evidentment, era molt més fàcil i menys compromès solidaritzar-se amb Sarajevo, com va fer l'aleshores alcalde de Barcelona en 1992, que no pas amb els detinguts i torturats catalans de la *Operación Garzón* pre-olímpica.

Els socialistes catalans, en general, s'han mogut entre l'ambigüïtat poruga i l'espanyolisme més o menys subliminal (no tan subliminal en espècimens com aquell tal Ferran que declarà que calia arrencar la *crosta nacionalista* dels mitjans de comunicació públics). Pel que fa a la política commemorativa, segons Balcells, l'Ajuntament de Barcelona «s'ha mostrat poc hostil amb la memòria franquista i ho ha intentat compensar aixecant monuments a la memòria anti-franquista sota la pressió de les associacions de supervivents d'aquella llarga lluita»²³. L'autor també esmenta el cas que es produí a Lleida el 10 de setembre del 2006, quan l'Ajuntament va inaugurar un monument que deia «Al Liceu Escolar 1906-2006. Dignitat, memòria i vida»: «A la inauguració es va dir que recorda el bombardeig aeri de la ciutat el 2 de novembre de 1937, en ple dia i en el qual moriren 250 civils, entre ells 63 nens del Liceu Escolar, centre d'educació activa, que va ser destruït. Però res d'això diu la dedicatòria, i aquest laconisme de l'Institut Municipal d'Educació de Lleida no deixa de ser significatiu»²⁴.

És a dir, que un cop més (per *no molestar?*) s'ocultava la història. Així no és estrany que els nostres infants i joves no en sàpiguen gran cosa (a l'escola no els l'ensenyen), per no parlar dels nostres *comunicadors*, que, per complex d'inferioritat o autoodi, fan passar per l'adreçador de la conyeta tot el que sigui massa *identitari* (català), conviden reiteradament als seus programes personatges mediàtics espanyols²⁵ i s'afanyen a informar en el *Telenotícies* (d'això se'n diu *publicity* o propaganda gratuïta) sobre les novetats editorials per a Sant Jordi dels escriptors en castellà.

Les ruïnes del Born, o quan Barcelona era catalana

Però la història és tossuda i s'enfonsa a emergir i denunciar falsedats i ocultacions, com s'esdevingué amb

les famoses ruïnes del Born, que van provocar una *polèmica* promoguda pels espanyolistes habituals (Francesc de Carreras i d'altres, des de les pàgines de *La Vanguardia*), per a qui devia ser «poc desitjable el testimoni de la brutalitat de la repressió que va caure indiscriminadament sobre els barcelonins amb la destrucció d'una cinquena part dels habitatges de la ciutat [...], i això després dels danys ocasionats pels bombardeigs del setge del 1714. *Quedava massa clar que la construcció de l'Estat espanyol modern no va ser un procés evolutiu, ni pacífic ni natural, com solen continuar dient els manuals espanyols d'història*»²⁶. Cap de les excavacions fetes a Barcelona no ha causat l'enrenou d'aquelles troballes, perquè «a sota de l'edifici que havia de ser un equipament cultural d'ordre provincial de l'Estat espanyol, apareixia tota la violència fundacional que havia necessitat per erigir-se aquest mateix Estat»²⁷. A més, justament en aquells carrers va ser on tingué lloc «l'últim contraatac [...], sota les ordres d'Antoni de Villarreal, que hi va caure ferit. La batalla acabà aquí: els borbònics no aconseguiren entrar en aquests carrers fins després de la rendició»²⁸, i al nou Born es troba una de les barricades aixecades pels defensors durant el matí de l'Onze de Setembre per evitar l'accés de l'enemic al centre de la ciutat. És a dir, aquest és [...] un dels espais memorials més significatius de Catalunya»²⁹, un exemple impressionant de lloc de memòria, en què les pedres no fan pas *conyeta*, com els nostres mediàtics, sinó que ens parlen, en noble estil èpic, perquè es tracta d'herois, de la vida, les lluites, els somnis, els desitjos i les esperances dels nostres avantpassats, gràcies als quals som el que som i encara estem aquí. ♦

19. Suposadament per garantir l'estabilitat del nou ordre constitucional i la continuïtat democràtica.

20. Albert Balcells, *Op. cit.*, p. 35.

21. El fet que els socialistes catalans continuen fent un paper d'estrassa a Madrid ha quedat palès en el nomenament de Carme Chacón («*Ahora repitan conmigo: Viva España, viva el rey*») com a ministra espanyola de Defensa.

22. Héctor López Bofill, «Fantasmes de Franco», *Avui*, 7-4-2008.

23. Albert Balcells, *Op. cit.*, p. 347.

24. *Op. cit.*, p. 354.

25. Miquel de Palol, «Quo vadis, TV3?», *Avui*, 15-4-2008.

26. Albert Balcells, *Op. cit.*, p. 167, el subratllat és meu.

27. *Op. cit.*, p. 169.

28. Els catalans de 1714 **no van ser derrotats**, sinó que es van rendir per evitar mals majors, com un saqueig generalitzat de Barcelona. De tota manera, una de les opcions que les noves autoritats van plantejar-se va ser la d'arrasar tota la ciutat com a *escarment*. Finalment, però, *només* van fer enderrocar el barri de Ribera, el cor de la ciutat.

29. *Op. cit.*, p. 173.